

Cite: Maidanik, I. P. (2021). Chasovi aspekty yakosti zhyttya u doslidzhennyakh mizhnarodnoyi mih-ratsiyi [Quality of Life Temporal Aspects in International Migration Studies]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 3 (45), 64-81. <https://doi.org/10.15407/dse2021.03.064>

<https://doi.org/10.15407/dse2021.03.064>

УДК: 314.74: 330.1

JEL CLASSIFICATION: J61, I310

І. П. МАЙДАНІК, канд. соц. наук, старш. наук. співроб., старш. наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: Sulamif@online.ua
ORCID: 0000-0003-0422-1364

ЧАСОВІ АСПЕКТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Стаття присвячена виявленню наукового потенціалу темпоральних аспектів при вивченні якості життя міжнародних мігрантів. Мета цієї праці полягає у започаткуванні наукової дискусії про часові індикатори добробуту населення і представленні емпіричних доказів їх значимості у дослідженнях міграційного спрямування. Наукова новизна розкривається у встановленні поширеного використання темпоральних елементів у структурі систем оцінювання якості життя населення, доведенні необхідності використання часових індикаторів у дослідженнях якості життя міжнародних мігрантів. У статті застосовуються методи системного підходу, аналізу і синтезу, групування, порівняння.

Дослідження показало, що сучасні підходи до аналізу якості життя населення рясніють елементами, пов'язаними із часом. Проте концептуалізація темпоральності у них наразі відсутня. Найчастіше застосовують показники, дотичні до часових характеристик тривалості та ритмічності, що позначають протяжність події та рівномірне чергування визначених циклів. Основною емпіричною базою для вивчення якості життя мігрантів у цій статті слугують результати Європейського соціального дослідження (ЄСД). Референтною групою для порівняння добробуту мігрантів у ньому є місцеві мешканці країни призначення. Використання інтегрального показника оцінювання якості життя — середнього бала відчуття щастя, показує майже ідентичні загальні значення цього індикатора для обох груп населення (різниця становила 0,1 бала за 10-бальною шкалою). Зафіксовано відсутність територіальної універсальності щодо виявлення щасливішої групи, адже у половині проаналізованих країн місцеві мешканці були щасливішими за прибулих, на решті територій спостерігалася протилежна ситуація або однакові значення індикатора. Середні бали відчуття щастя та задоволеності життям у мігрантів зменшуються паралельно до зростання тривалості проживання у країні призначення. Встановлено відокремлений ефект трансформації

темпоральних характеристик віку і тривалості перебування на якість життя міжнародних мігрантів. Ступінь свободи, можливості впливати на власне життя розглядається окремим часовим елементом добробуту мігрантів. За даними ЄСД, середнє значення цього показника у прибулого та місцевого населення збігається.

Ключові слова: мігранти, міжнародні мігранти, темпоральність, якість життя.

Постановка проблеми та актуальність. Звертання до проблематики якості життя відображає зміну базових орієнтирів оцінювання цивілізаційного поступу. Зростання матеріального чи нематеріального виробництва, розробка новітніх технологій, запровадження інноваційних підходів ведення бізнесу та інші досягнення економічного прогресу мають значення лише у разі підпорядкування цих процесів найважливішій меті — створенню сприятливого середовища для гідного життя та розвитку мешканців планети Земля. Гетерогенність населення на глобальному та регіональному рівнях визначає специфіку проживання та задоволення основних потреб представників різних соціальних груп. У таких умовах набуває актуальності вивчення особливостей якості життя окремих категорій населення. Враховуючи великі масштаби і значення міжнародної міграції у сучасному світі, виникає закономірний інтерес до дослідження якості життя представників міграційних контингентів.

Аналіз останніх публікацій. Упродовж останніх років знані науковці міжнародного рівня оприлюднили декілька потужних праць, спрямованих на дослідження якості життя мігрантів. Експертна група Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка з періодичністю у два роки проводить вимірювання добробуту у країнах-членах та партнерах [1], у 2017 р. присвятила окремі розділи тематичного звіту якості життя міграційних груп [2]. Натомість у Світовому звіті щастя 2018 року [3] міграційна проблематика стала наріжною. Наукова думка у межах вивчення міграцій населення перебуває у процесі постійної трансформації. Нові елементи потрапляють у поле зору дослідників, а інші — зникають за горизонтом. Увагу експертів усе більше привертають темпоральні¹ аспекти міграцій. Основоположником цієї тематики став С. Квернер (S. Swerner), її важливі концептуальні моменти окреслені М. Гріффітс (M. Griffiths), А. Роджерс (A. Rogers), Б. Андерсон (B. Anderson). У дослідженнях якості життя також подекуди виникають окремі координати часового виміру, але їх поява має розрізнений та стихійний характер і допоки не призвела до формування усталеного предметного поля.

Мета статті — започаткувати дискусію про темпоральні аспекти якості життя населення, виокремити часові елементи добробуту мігрантів та надати емпіричні докази їх значимості.

¹ Поняття «темпоральність» походить від латинського слова «tempus» (час). У статті поняття «темпоральний» та «часовий» вживаються як синоніми.

Наукова новизна. На основі вивчення основних систем оцінювання якості життя населення вперше встановлено поширеність елементів темпорального аналізу у їх структурі. Доведено необхідність використання часових змінних у дослідженнях якості життя міжнародних мігрантів.

Методологія і дані. Основною емпіричною базою для написання статті послужили відомості, отримані у ході Європейського соціального дослідження (ЄСД) (*European Social Survey* [4]). Воно проводиться щодвароки, починаючи з 2002 р. Наразі було проведено дев'ять хвиль опитування, остання — у 2018 р. Упродовж 2002—2018 рр. дослідження охопило 38 країн, останній раунд відбувся у 29 з них. Україна брала участь в обстеженнях 2004—2012 рр., після чого, на жаль, не долучалася до його проведення. Загальний обсяг вибірки ЄСД вимірюється десятками тисяч респондентів і залежить від кількості країн, що беруть участь у кожному раунді. Дев'ята хвиля опитування охопила 47,1 тис. осіб, 4,8 тисяч з них народилися поза країнами проживання. У цій статті останню підгрупу називаємо мігрантами.

Інформація ЄСД доповнюється аналізом наукових статей, монографій, експертних звітів, тематичних онлайн-видань, що присвячені вимірюванню якості життя населення, зокрема мігрантів.

Методи дослідження. Задля досягнення визначеної мети у дослідженні використовувалися методи системного підходу (у розгляді структури систем оцінювання якості життя населення), аналізу і синтезу (для виокремлення часових аспектів добробуту), групування (для визначення категорій тривалості перебування мігрантів у країнах призначення), порівняння (для зіставлення рівня щастя та задоволеності життям у місцевого та прибулого населення).

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній та зарубіжній науці розроблено низку підходів до вимірювання якості життя населення. Основні з них досить докладно проаналізовані у монографії «Населення України. Демографічний вимір якості життя» [5]. Вони складаються з низки індикаторів, згрупованих за декількома базовими вимірами (матеріальний добробут, здоров'я, зайнятість тощо). Майже у кожному з підходів використовуються показники, пов'язані з часом, натомість концептуалізація цього феномену у літературі допоки відсутня. Пошукове дослідження, спрямоване на виявлення часових індикаторів серед інструментів оцінювання якості життя населення, встановило їх поширеність у тематичних розробках сучасності (табл. 1). Найповніше темпоральні показники представлені у Канадському індексі якості життя та Індексі кращого життя.

Основними смисловими елементами темпоральності у попередніх дослідженнях нами було визначено вік, темп, тривалість, хронологію, каузальність (причинність), синхронність, динаміку та ритмічність [6, с. 31]. При оцінюванні якості життя населення провідні організації та експертні групи найчастіше застосовують показники, дотичні до темпоральних ха-

рактик ритмічності та тривалості. Остання з них позначає протяжність події у часі. Вона — найпростіша для вимірювання. Ритмічність описує рівномірне чергування впорядкованих циклів і тому передбачає наявність декількох фаз системи: у наведеному аналізі це робота і [особисте] життя («*work-life balance*»). У деяких підходах, розглянутих у табл. 1, наводиться лише один елемент ритмічності. Мова про вільний час, дозвілля. Проте виокремлення такого елемента імпліцитно передбачає наявність протилежного полюсу: саме чергування з певними видом діяльності перетворює інший відтинок людського життя на відпочинок. Часова характеристика «темп» позначає ступінь швидкості перебігу певних процесів, інтенсивність розвитку. Вона зустрічається у найпопулярніших системах вимірювання якості життя лише двічі: йдеться про швидкість проходження експертизи і звітів у Індексі якості життя за базою даних *Numbeo* і

Таблиця 1. Темпоральні елементи виміру якості життя населення

Система виміру якості життя	Показники, пов'язані з часом, у межах системи виміру якості життя	Смисловий елемент часу, відображений показником
Індекс «де народитися», розроблений дослідницьким відділом журналу «The Economist» («Економіст») [7]	• тривалість життя при народженні	тривалість
Індекс якості життя за базою даних <i>Numbeo</i> [8]	• затрати часу на поїздку на роботу • швидкість проходження експертизи і звітів	тривалість темп
Індекс кращого життя (<i>Better Life Index</i>), розроблений Організацією економічного співробітництва та розвитку [9]	• очікувана тривалість навчання • очікувана тривалість життя • баланс між роботою та особистим життям • працівники, які працюють понад-нормово • час, присвячений дозвіллю та особистому догляду	тривалість тривалість ритмічність тривалість
Показник справжнього прогресу (<i>Genuine progress indicator</i>) [10]	• втрата вільного часу	тривалість, ритмічність ритмічність
Європейське опитування якості життя (<i>European Quality of Life Survey</i>) [11]	• баланс між зайнятістю та життям	ритмічність
Методологія оцінювання якості життя, розроблена Європейським комітетом статистичних систем (<i>European Statistical System Committee</i>) [12]	• дозвілля (відпочинок) • час, витрачений на участь у культурних та спортивних заходах	ритмічність тривалість, ритмічність

Система виміру якості життя	Показники, пов'язані з часом, у межах системи виміру якості життя	Смисловий елемент часу, відображений показником
Якість життя, пов'язана зі здоров'ям ВООЗ [5, с. 33]	<ul style="list-style-type: none"> • енергія і втома • сон і відпочинок 	ритмічність ритмічність
Європейський фонд покращення умов життя і праці	<ul style="list-style-type: none"> • відпочинок • тривале безробіття 	ритмічність тривалість
Дослідження якості життя, проведене органами місцевої влади Нової Зеландії	<ul style="list-style-type: none"> • задоволеність балансом робота — відпочинок 	ритмічність
Дослідження «Добробут мігрантів-дітей та мігрантської молоді» [13]	<ul style="list-style-type: none"> • тривалість безробіття • перехід до дорослого віку 	тривалість вік
Індекс якості життя Канади, розроблений в університеті Ватерлоу [14]	<ul style="list-style-type: none"> • відсоток канадців віком 25—64 роки, які працюють понад 50 годин на тиждень на основній роботі • середня щоденна кількість часу, проведеного з друзями (хвилин на день) • відсоток робочої сили, що працює менше 30 годин на тиждень не за вибором • середня тривалість робочого дня у найманих працівників • відсоток найманих працівників з гнучким робочим часом • відсоток найманих працівників з регулярним (постійним) робочим часом • відсоток осіб, які повідомляють про високий рівень нестачі часу • відсоток осіб, які повідомляють про 7—9-годинний якісний сон 	тривалість тривалість, ритмічність тривалість тривалість ритмічність ритмічність темп ритмічність

Джерело: складено авторкою на основі [5—14].

чисельність осіб, які потерпають від нестачі часу, в Канадському індексі якості життя.

Здійснений аналіз показує, що часові змінні застосовують для оцінювання різних складових якості життя, найчастіше у вивченні праці і зайнятості. Велику увагу працевлаштуванню приділяють й міграційні дослідження, оскільки воно має важливе значення як в процесі прийняття рішення про виїзд за кордон, так і під час перебування в іншій країні, реінтеграції (у разі повернення на батьківщину). Незадоволеність умовами зайнятості є вирішальним мотиваційним елементом трудових міграцій. У переміщен-

нях, вмотивованих чинниками іншої природи (кліматичними, політичними, військовими тощо), питання працевлаштування та зайнятості набувають актуальності після прибуття на територію нової країни або регіону, адже праця — це основний спосіб задоволення потреб людини.

Дослідження якості життя, спрямовані виключно на мігрантів, указують на те, що врахування темпоральних аспектів є необхідною передумовою адекватного розуміння аналізованих процесів. У ході обстеження «Як життя? 2017», фахівці виокремили низку обмежень, що ускладнюють оцінювання добробуту мігрантів, одне з яких — мінливість у часі [1, с. 45]. Для ефективного виявлення змін, що відбуваються на різних етапах міграційного процесу, обстеження мають охоплювати тих самих мігрантів до виїзду за кордон, одразу після прибуття та у різні часові проміжки після нього. Проведення подібних лонгітюдних досліджень — непроста справа у методологічному і в практичному розумінні. Тому експерти розробляють альтернативні підходи для охоплення темпоральних змін. У роботі над Світовим звітом щастя 2018 року експерти використали порівняння добробуту новоприбулих мігрантів із відповідним показником в їхніх земляків, які лише планують переїхати за кордон, для оцінювання «приросту щастя» в результаті міграції [3, с. 13]. Отримані дані показують, що міжнародні мігранти у різних куточках світу оцінюють якість свого життя після переїзду у середньому на дев'ять відсоткових пунктів вище ніж до нього. Більш тривале перебування у країні призначення вже не давало новоприбулим суттєвих здобутків у відчутті щастя, незважаючи на те, що об'єктивні умови їх проживання з часом покращувалися. Таку ситуацію, очевидно, можна пояснити так званім імпульсним ефектом отриманого щастя, який спостерігається певний час після важливого досягнення або життєвого успіху, а в подальшому — зникає [15, с. 87].

Теоретичні моделі адаптації міжнародних мігрантів за кордоном підкреслюють процесуальність пристосування новоприбулих осіб до країни вселення. Суттєвим науковим здобутком у цій царині є *U*-подібна крива адаптації, розроблена П. Адлером (P. Adler) більше сорока років тому. Осiami координат для розміщення цієї кривої є ступінь задоволеності життям мігрантів та час, проведений на території країни прибуття. Динаміка процесів, описаних *U*-кривою, доповнюється також розробками інших науковців [16, с. 107], спільною рисою яких є залежність самопочуття мігрантів від часу, проведеного у місцевості вселення. Трансформація психологічного стану прибулого населення, згідно з цими моделями, характеризується поступовим просуванням між стадіями «добре», «гірше», «погано», «краще», «добре» у вербальній шкалі оцінювання [17].

Оцінюючи щастя, науковці виділяють два основних виміри: афективний та пізнавальний. Перший з них характеризується тривалістю та частотою перебування у хорошому чи поганому настрої, переживанням по-

зитивних та негативних емоцій, визначених дослідниками. Другий підхід включає ширший діапазон аспектів і вимірюється, зазвичай, загальною задоволеністю життям [18]. Згідно з емпіричними даними, оприлюдненими у Світовому звіті щастя 2018 року, якість життя новоприбулих мігрантів, виміряна за допомогою афективної методології, вища у порівнянні з особами, які проживають у країні призначення впродовж певного часу. Натомість загальна оцінка якості життя, висловлена цими групами, показує протилежне: «досвідчені» мігранти більш задоволені ніж ті, хто щойно приїхав [3]. Зростання тривалості перебування на новому місці дає змогу посилити позиції об'єктивного добробуту: знайти кращу роботу, житло тощо. Паралельно з цими процесами вичерпується імпульсний ефект позитивних емоцій, що виникали як реакція на успішний переїзд до бажаної країни. На додачу у мігрантів змінюються стандарти самооцінки наявного добробуту: згадують спогади про умови проживання на батьківщині, а місце еталону для порівнянь поступово обіймає ситуація, характерна для місцевого населення.

Місцеве населення виступає референтною групою для порівнянь не лише на побутовому рівні: експерти використовують аналогічні співставлення, зокрема у Світовому звіті щастя 2018 року та у ході ЄСД. Обидва дослідницькі проекти прийшли до спільного результату: у типовій країні призначення мігранти майже настільки ж щасливі, як і місцеве населення (в обох дослідженнях різниця середніх показників становила 0,1 бала за 10-бальною шкалою вимірювання). Національна специфіка виражається як у величині розриву між оцінками щастя місцевого населення та мігрантів², так і у виявленні «щасливішої» групи (табл. 2). У половині країн, наведених у табл. 2, місцеві мешканці виявилися щасливішими від прибулого населення, у дев'яти країнах (Іспанія, Франція, Хорватія, Ірландія, Чорногорія, Португалія, Сербія, Словенія, Словаччина) спостерігалася зворотна ситуація. У Великій Британії, Італії та на Кіпрі зафіксований ЄСД індекс щастя виявився однаковим для обох категорій опитаних. Представники етнічних меншин почуваються краще ніж домінуюча група у меншій кількості країн, аніж мігранти. Міграції — не єдиний спосіб побудови поліетнічного суспільства. Новоприбулі особи можуть бути представниками титульної нації країни призначення, а уродженці — входити до складу етнічних меншин. Результати ЄСД показують, що останні почуваються гірше від домінуючої групи на більшій кількості обстежених територій.

Мігранти, які потрапили у вибірку ЄСД, не відображають усе різноманіття прибулого населення, присутнього на територіях досліджуваних країн. Забезпечити їх репрезентативність досить складно навіть у тому випадку, коли міграційна група є цільовою в обстеженні. ЄСД спрямо-

² Мігранти у цьому дослідженні — це особи, народжені поза межами країни, де проводилося обстеження.

ване на загальну структуру мешканців, тому охоплені у ньому мігранти за правовими, трудовими, майновими та соціальними характеристиками наближаються до місцевих. Багато іноземців мешкають у країнах обстеження багато років. Очевидно, що подібність самооцінок щастя місцевого населення та мігрантів, зафіксована в ЄСД, формується також у результаті процесу «асиміляції щастя» [18]. Цей механізм забезпечує поступове

Таблиця 2. Середній бал відчуття щастя³ за самооцінкою окремих категорій респондентів у європейських країнах, 2018 р.

Країна	Факт народження в країні		Належність до етнічної меншини в країні	
	так	ні	ні	так
Австрія	7,8	7,5	7,8	7,5
Бельгія	7,8	7,6	7,8	7,7
Швейцарія	8,2	8,0	8,2	7,8
Кіпр	7,3	7,3	7,3	7,7
Чехія	6,9	6,7	7,0	6,5
Німеччина	7,8	7,6	7,8	7,5
Естонія	7,4	7,1	7,4	7,2
Іспанія	7,6	7,9	7,7	7,8
Фінляндія	8,2	7,8	8,2	7,7
Франція	7,2	7,4	7,2	7,1
Велика Британія	7,6	7,6	7,6	7,3
Хорватія	7,4	7,5	7,4	7,2
Ірландія	7,7	7,9	7,7	7,7
Італія	7,0	7,0	7,0	7,0
Литва	6,8	6,4	6,9	6,1
Латвія	7,1	7,0	7,1	6,9
Чорногорія	7,5	8,0	7,6	7,7
Нідерланди	8,0	7,8	8,0	7,8
Норвегія	8,0	7,9	8,0	7,7
Португалія	7,4	8,1	7,5	7,7
Сербія	6,7	6,9	6,8	6,3
Швеція	7,9	7,7	7,9	7,8
Словенія	7,5	7,9	7,6	7,7
Словаччина	6,6	6,8	6,6	6,2

Джерело: авторські розрахунки на основі результатів дев'ятого раунду ЄСД [19].

³ Респондентів запитували: «Наскільки щасливим(ою) Ви почуваетесь?». Відповіді розташовували у десятибальній числовій шкалі, де найвища позначка означала найбільшу інтенсивність щастя.

наближення самопочуття прибулого населення до загальних показників, що панують у країні вселення. Його розгортання потребує досить тривалих часових горизонтів.

Вибірка ЄСД у різні роки охоплювала від 68 до 189 осіб, народжених в Україні (від 1,8 % до 3,9 % всіх опитаних). Це, переважно, добре інтегровані у приймаюче суспільство особи, які у більшості випадків вибули за кордон більше 20 років тому. Згідно з даними 9-го раунду ЄСД, лише чверть з них (24,8 %) усе ще залишалися громадянами України на момент опитування. Високий ступінь трудової інтеграції українців, охоплених ЄСД, проявляється у характері зайнятості, адже 14 % з них працювали в урядових структурах центрального або місцевого рівня, що майже дорівнює відповідному показнику місцевих мешканців.

Найбільше уродженців нашої держави опитуваннями різних років було виявлено в Естонії, Ізраїлі, Російській Федерації. В останньому раунді до країн-лідерів приєдналася також Італія, очевидно, дається взнаки укорінення у ній певної частини трудових мігрантів. Середній бал відчуття щастя опитаних українців становив 7,1, середній бал задоволеності життям — 6,6. Отже, афективний показник якості життя наших колишніх співвітчизників випереджає пізнавальний, що є характерним також і для вихідців з інших країн. Середній бал щастя всіх осіб, народжених поза межами країн обстеження, становив у 2018 р. 7,3, а середній бал задоволеності життям — 7,1.

Дослідження нервово-психічного здоров'я мігрантів, проведене в США на початку минулого століття, виявило невідповідність між загальним станом та ситуацією, зафіксованою на робочих місцях. Загалом стаціонарні мешканці демонстрували кращі показники нервово-психічного здоров'я ніж прибуле населення. Натомість обстеження на підприємствах показало протилежну ситуацію: іноземні працівники почувалися краще ніж місцеві. Цю суперечність називають «феноменом здорового мігранта» [20, с. 245]. Вона вкотре підкреслює значення селективності у міграційних дослідженнях. Порівнюючи будь-які особистісні характеристики мігрантів та місцевих працівників на робочих місцях, варто брати до уваги особливості зайнятості прибулого населення. Ця категорія традиційно задіяна у специфічних галузях ринку праці (домашні господарства, будівництво, торгівля тощо). Деякі з них мають ознаки етнічної забарвленості. Зіставлення поглядів та становища прибулих та місцевих працівників очевидно передбачало ідентичність їх умов праці. Разом з тим, така ситуація не характерна для щойно прибулих осіб, які зазвичай починають трудову кар'єру на новому місці з нижчих стартових позицій. Досягнення ідентичних з місцевими працівниками умов відбувається поступово зі зростанням тривалості перебування. Кількісне дослідження, яке забезпечує ідентичність умов праці вказаних груп, апріорі позбавлене репрезентативності мігран-

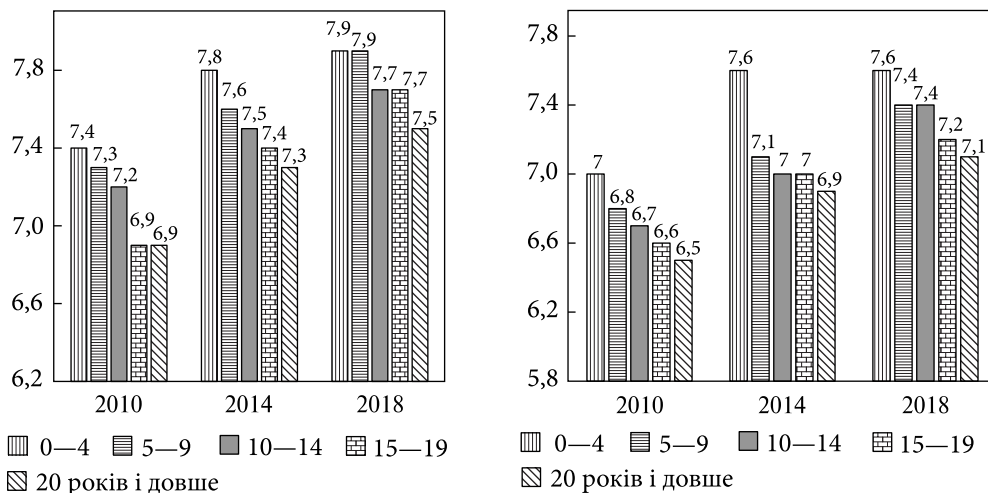

Рис. 1. Середній бал відчуття щастя мігрантів залежно від тривалості (роки) проживання у країні

Джерело: авторські розрахунки на основі даних п'ятого [21], сьомого [22] та дев'ятого [19] раундів ЄСД.

Рис. 2. Середній бал задоволеності життям мігрантів залежно від тривалості (роки) проживання у країні

Джерело: авторські розрахунки на основі даних п'ятого [21], сьомого [22] та дев'ятого [19] раундів ЄСД.

тів на різних етапах адаптаційного процесу. Таким чином, врахування темпоральних змінних є важливим завданням конструювання методології досліджень якості життя мігрантів.

Відомості, отримані у ході ЄСД, показують, що середні бали відчуття щастя у мігрантів поступово зменшуються паралельно до збільшення тривалості проживання у країні призначення (рис. 1). Задоволеність життям змінюється за аналогічним сценарієм (рис. 2). Про це свідчать результати п'ятого, сьомого та дев'ятого раундів ЄСД⁴. Нажаль, немає можливості підтвердити наявність ідентичної тенденції у перших хвилях цього дослідження, оскільки їх бази даних не дають можливості згрупувати загальні контингенти прибулого населення за п'ятирічними групами перебування. Кожен наступний раунд опитування показує, що мігранти, охоплені ЄСД, рік від року ставали все щасливішими: у п'ятій хвилі середній бал відчуття щастя цієї групи становив 7,0, у сьомій — 7,4, у дев'ятій — 7,6. Поміж місцевих мешканців аналізований показник зріс у сьомому раунді порівняно з попереднім, а у дев'ятому — залишився без змін (7,0; 7,4; 7,4 відповідно). Результати наступної хвилі ЄСД покажуть ефект поточної коронавірус-

⁴ П'ятий раунд було проведено у 2010 р., сьомий — у 2014 р., дев'ятий — у 2018 р.

ної кризи на відчуття щастя мігрантів та місцевого населення. З великою імовірністю можна спрогнозувати негативний характер цього впливу на обидві групи осіб.

Зауважимо, що зростання тривалості перебування іммігрантів у країні вселення відбувається одночасно зі збільшенням їх віку. Таким чином, зміна величини індексів щастя та задоволеності життям у часі здійснюється під одночасним впливом двох темпоральних показників. Задоволеність життям місцевого населення та іммігрантів різних вікових груп трансформується за майже однаковими траєкторіями. Єдиною різницею є деяке зростання аналізованого показника серед найстарших іммігрантів, що вибивається із загальної тенденції зменшення паралельно зі зростанням віку (табл. 3). Вікові зміни індексу щастя місцевих мешканців повторюють траєкторію попереднього індексу, натомість у мігрантів наявні незначні коливання. Гендерний аналіз вікової гнучкості індексів щастя та задоволеності життям показує, що у найстарших чоловіків спостерігається деяке зростання індикаторів незалежно від наявності міграційного досвіду. Натомість самооцінки якості життя жінок з обох груп поступово зменшуються і досягають найнижчих значень серед найстарших представниць. Утім, загальні показники щастя та задоволеності життям прибулих жінок незначно (на 0,2 та 0,1 в. п.) перевищують індекси, зафіксовані серед чоловіків. Поміж місцевого населення ЄСД виявило гендерну різницю показників лише на рівні декількох сотих.

Результати Американського дослідження з використання часу показують наявність суттєвих відмінностей у вкорінених стратегіях поведінки представників різних статей, народжених поза межами США. У разі укладання шлюбу між іммігрантами й місцевими мешканцями, жінки, народжені за кордоном, витрачають більше часу на оплачувану працю та виконання домашніх обов'язків у порівнянні як зі своїми чоловіками, так і з жінками, одруженими з іммігрантами. Натомість для іммігрантів-чоловіків вступ у шлюбні стосунки з місцевими жінками не передбачає додаткового часового навантаження [23]. На жаль, це дослідження не містило запитання щодо задоволеності життям або відчуття щастя, тому немає можливості прослідкувати наявність тенденції до конвертації несправедливого часового навантаження у самооцінювання якості життя представників різних статей.

Серед іммігрантів, які нещодавно прибули у країну призначення, зазвичай, небагато осіб старшого віку. Поміж тих, хто проживає у новій місцевості понад 20 років, — відсутні наймолодші іммігранти. Тому ґрунтовно прослідкувати вікові зміни індексів щастя та задоволеності життям у межах кожної групи тривалості перебування немає змоги. Серед іммігрантів, які прибули до нової країни менше чотирьох років тому, найщасливішими були наймолодші респонденти ЄСД, а всі інші опитані демонстрували

приблизно однаковий рівень щастя. Серед іммігрантів, тривалість перебування яких коливається у межах 5—9 років, 10—14 років, 15—19 років повікові індекси щастя змінювалися по-різному: у першому визначеному діапазоні значення показника стабільно зменшувалося паралельно до зростання віку, в інших випадках — коливалося, проте найстарші групи, все ж, були менш щасливими у порівнянні з наймолодшими.

Свобода є одним з основних напрямів оцінювання якості життя населення у методології *International Living* [5, с. 32], а ВООЗ визначає рівень незалежності осіб важливою сферою їхнього добробуту [5, с. 33]. Міжнародні мігранти у країнах призначення або транзиту часто перебувають у специфічному становищі відсутності безпосереднього впливу на власні життєві ситуації. Так трапляється, наприклад, у випадку отримання певного правового статусу, візи, коли адміністративні приписи, дії або бездіяльність представників офіційних органів визначають траєкторію майбутнього мігрантів більшою мірою ніж їхні власні наміри та зусилля. У разі співпраці з нелегальними перевізниками через кордони мігранти нерідко не потрапляють на територію бажаної країни прибуття. Втім, навіть в успішних випадках потрапляння в омріяний пункт призначення, у процесі подорожі вони не лише не мають права голосу щодо визначення елементів маршруту, а й, більше того, часто не мають уявлення про перебіг цього

Таблиця 3. Повікові показники задоволеності життям і відчуття щастя в іммігрантів та місцевого населення

Показник якості життя	Категорії опитаних	до 20 років	20—29 років	30—39 років	40—49 років	50—59 років	60—69 років	70+
Задоволеність життям	Місцеві							
	Обидві статі	7,8	7,4	7,3	7,1	6,9	6,9	6,9
	Чоловіки	7,8	7,3	7,3	7,0	6,9	7,0	7,0
	Жінки	7,7	7,4	7,3	7,1	6,9	6,8	6,7
	Іммігранти							
	Обидві статі	7,8	7,5	7,5	7,2	6,9	6,9	7,1
Чоловіки	7,8	7,3	7,4	7,1	6,8	7,0	7,2	
Жінки	7,8	7,6	7,6	7,3	7,0	7,0	7,0	
Індекс щастя	Місцеві							
	Обидві статі	8,0	7,7	7,7	7,5	7,3	7,2	7,1
	Чоловіки	8,0	7,6	7,6	7,4	7,2	7,3	7,3
	Жінки	8,0	7,9	7,7	7,6	7,4	7,2	7,0
	Іммігранти							
	Обидві статі	8,1	7,7	7,9	7,7	7,4	7,5	7,4
Чоловіки	8,3	7,6	7,9	7,6	7,3	7,5	7,5	
Жінки	8,0	7,9	8,0	7,8	7,6	7,5	7,3	

Джерело: авторські розрахунки на основі дев'ятого раунду ЄСД [19].

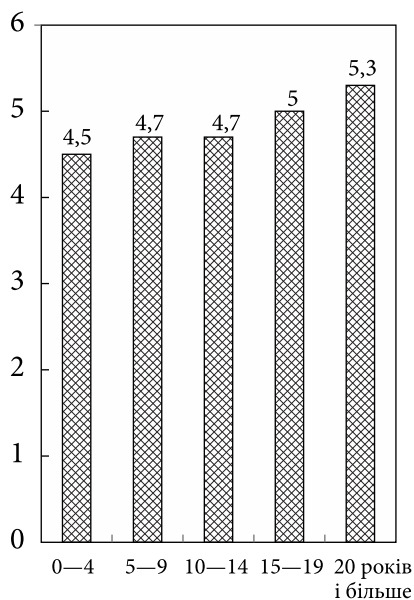

Рис. 3. Середній бал планування майбутнього іммігрантами залежно від тривалості перебування (роки) у країні призначення
Джерело: авторські розрахунки на основі даних дев'ятого раунду ЄСД [19].

процесу. Науковці описують подібні випадки поняттями часового відчуження або втрати часового суверенітету [24]. За результатами деяких досліджень, можливість діяти, впливати на обставини свого життя здатна певною мірою корегувати сприйняття мігрантами інших аспектів їхнього добробуту (зокрема йдеться про здоров'я та матеріальне становище) [25].

Згідно з результатами ЄСД, іммігранти та особи, народжені у країнах проживання, демонстрували однаковий загальний рівень планування свого життя. Відповідаючи на запитання «Ви плануєте майбутнє чи приймаєте прийдешній день таким, як він є?» за 10-бальною шкалою⁵, рівень планування обох груп опитаних у середньому складав 5,1. У представників імміграційних груп значення цього показника планомірно зростає паралельно до збільшення тривалості перебування у країні (рис. 3). Така ситуація цілком закономірна, оскільки переїзд до іншої країни потребує залучення організаційних ресурсів особи. Після облаштування на новому місці, вирішення базових питань щодо місця проживання, роботи, оформлення документів тощо з'являється можливість дещо послабити контроль у деяких життєвих сферах.

Залежність планування життя від вікових характеристик є однаковою для місцевого та прибулого населення (рис. 4). Наймолодші респонденти демонструють середні для вибірки результати. Найчастіше переймаються життєвими планами старша молодь та особи середнього віку, а представники найбільш поважного віку сприймають сьогодення переважно як даність. Темпоральні фактори тривалості перебування у країні вселення та віку здійснюють неоднаковий вплив на планування майбутнього у середовищі іммігрантів, про що свідчить порівняння профілів, представлених на рис. 3 та рис. 4.

Принципи вільного визначення працівником організації трудової діяльності мають велике значення при оцінюванні добробуту. Зокрема, експерти використовують індекс якості робочого часу, що визначається на

⁵ Цифра 1 цієї шкали відповідала варіанту «планую майбутнє настільки, наскільки це можливо», а цифра 10 — варіанту «сприймаю день таким, як він є».

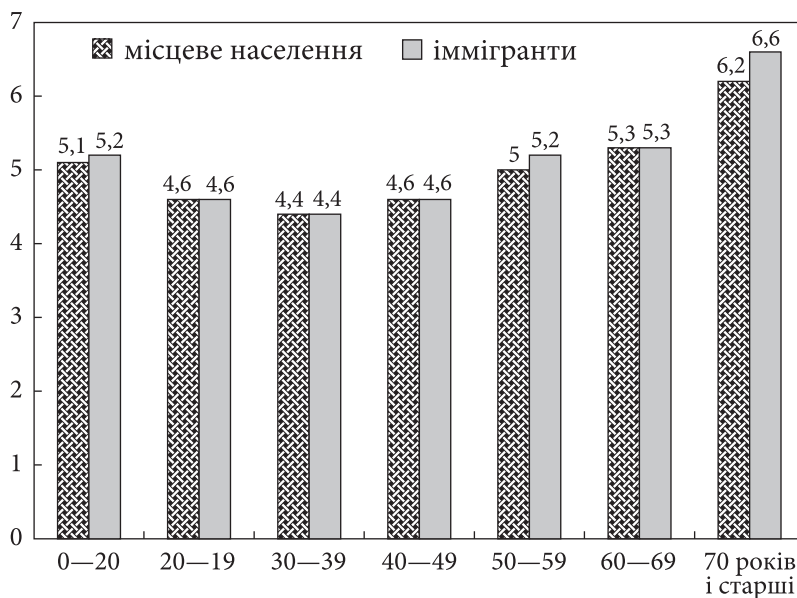

Рис. 4. Середній бал планування майбутнього іммігрантами та місцевим населенням залежно від віку

Джерело: авторські розрахунки на основі даних дев'ятого раунду ЄСД [19].

підставі вимірювання його тривалості, застосування нетипового робочого часу (наприклад, змінної роботи), можливості вибору між різними графіками та гнучкістю [26, с. 11]. Останнє вимірюється, зокрема, спроможністю визначати перерви під час робочого дня. Виділяють чотири основних типи гнучких умов праці: просторова, часова, функціональна та числова [26, с. 10]. Свободу управління робочим часом визначають важливою складовою умов праці. Результати ЄСД показують, що за самооцінками іммігрантів та місцевого населення обидві групи мають однакову загальну здатність впливати на організацію щоденної праці (6,1 балів за 10-бальною шкалою⁶ для обох груп). Дослідження виявило несистемні коливання аналізованого показника серед прибулих з різною тривалістю перебування у країні. Зі збільшенням віку поступово зростає і можливість управління робочим часом для мігрантів і місцевих працівників. Така ситуація, очевидно, пояснюється тим, що вищі кар'єрні щаблі надають кращі можливості часової гнучкості. Просування сходишками службової ієрархії на додачу до особистих зусиль потребує також часових ресурсів з боку як народжених у країні осіб, так і прибулих.

⁶ Де 1 означає «не маю ніякого впливу на організацію трудового розпорядку», а 10 — «здійснюю повний контроль».

Висновки. Поточна відсутність концептуалізації часових аспектів якості життя населення свідчить про недостатнє усвідомлення значимості цієї тематики поміж експертів. Разом з тим, частота їх використання у сучасних системах вимірювання добробуту переконає у протилежному. Усвідомлення цієї суперечності породжує багатообіцяючу нішу для наукових пошуків. Наявні інструменти та практики оцінювання якості життя всього населення доцільно застосовувати також досліджуючи добробут мігрантів. Це дає змогу порівнювати певні характеристики становища місцевого та прибулого населення. Пересування часовою віссю координат уможлиблює відслідковування динаміки добробуту певної категорії осіб. У такому дослідженні зникає необхідність вибору референтної групи для порівняння, оскільки відбувається зіставлення аналізованих ознак у різні моменти часу.

Зміни якості життя мігрантів втілюються у результаті одночасного впливу декількох темпоральних показників. Результати ЄСД показують, що трансформація соціальних смислів щастя та задоволеності життям, яка спостерігається з плином часу, частково викликана адаптацією до суспільства вселення, а частково — віковими змінами, що характерні для всіх осіб незалежно від наявності міграційного досвіду. Отже, на часі розробка дієвих інструментів для відокремлення впливу різних темпоральних чинників на якість життя населення загалом та окремих соціальних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. How is Life? 2020 Measuring well-being. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2020_7185aa8b-en (дата звернення: 01.10.2020).
2. Migrant's well-being: moving to a better life. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/how_life-2017-en/1/2/3/index.html?itemId=/content/publication/how_life-2017en&_cs_p_=02d072ed869489bd22d5f40e1bac7573&itemIGO=oecd&itemContentType=book#chapter00003 (дата звернення: 01.10.2020).
3. Helliwell J. F., Layard R., D. Sachs J. World Happiness Report. 2018. 167 p. URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
4. European Social Survey. URL: <https://www.europeansocialsurvey.org/> (дата звернення: 10.01.2021).
5. Населення України. Демографічний вимір якості життя: кол. моногр. / За ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2019. 392 с.
6. Майданик І. П. Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. 270 с.
7. The Economist Intelligence Unit's Quality of Life Index. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/media/pdf/qualityoflife.pdf> (дата звернення: 11.12.2020).
8. Traffic. Numbeo database. URL: <https://www.numbeo.com/traffic/> (дата звернення: 01.10.2020).
9. Measuring Well-being and Progress: Well-being Research / OECD. URL: <http://www.oecd.org/statistics/measuring-well-being-and-progress.htm> (дата звернення: 05.01.2020).
10. Genuine Progress Indicator. *Gross National Happiness USA*. URL: <https://gnhusa.org/genuine-progress-indicator/> (дата звернення: 01.10.2020).

11. European Quality of Life Survey (EQLS). URL: <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys> (дата звернення: 11.12.2020).
12. Quality of life / Eurostat. Your key to European statistics; European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 01.10.2020).
13. Harttgen K., Klassen S. Well-being of Migrant Children and Migrant Youth in Europe. URL: https://www.researchgate.net/publication/46468667_Wellbeing_of_Migrant_Children_and_Migrant_Youth_in_Europe (дата звернення: 19.10.2020).
14. Canadian Index of Well-being. URL: <https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/about-canadian-index-wellbeing> (дата звернення: 01.12.2020).
15. Юозас Р., Иванова С. Качество жизни на работе: концепция и исследования. *Public administration aspects*. 2019. № (1—2). С. 81—94.
16. Бурбело О. Р. Культурний шок — стрес акультурації. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. Вип. 3. С. 100—111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2010_3_10. (дата звернення: 01.10.2020).
17. Питерова А. Ю. Культурный шок: особенности и пути преодоления. *Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство»*. 2014. № 4 (8). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-shok-osobennosti-i-puti-preodoleniya/viewer> (дата звернення: 21.01.2021).
18. Hendriks M. Does Migration Increase Happiness? It Depends. *Migration Information Source*. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/does-migration-increase-happiness-it-depends> (дата звернення: 21.01.2021).
19. ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 2.0. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway — Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS9-2018> (дата звернення: 21.01.2021).
20. Блинова О. Є. Психологічне здоров'я мігрантів: результати емпіричного дослідження. *Освіта регіону : Політологія. Психологія. Комунікації*. 2013. № 2 (32). С. 244—248.
21. ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data (2010). Data file edition 3.4. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway — Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS5-2010> (дата звернення: 21.01.2021).
22. ESS Round 7: European Social Survey Round 7 Data (2014). Data file edition 2.2. NSD — Norwegian Centre for Research Data, Norway — Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS7-2014> (дата звернення: 21.01.2021).
23. Grossbard S. A., Vernon V. Do immigrants pay a price when marrying natives? Lessons from the US time use survey. *IZA Journal of Development and Migration*. 2020. 11:16. URL: <http://ftp.iza.org/dp13340.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).
24. Swerner S. The Times of Migration. *Journal of Ethnic and Racial Studies*. 2001. N 27:1. P. 7—36.
25. Lietaert I. Migrants' Post-Return Wellbeing: A View From the Caucasus. <https://doi.org/10.1111/imig.12777> (дата звернення: 21.01.2021).
26. Гнучкі умови праці державних службовців. Міжнародний досвід. НАДС. 2020. 66 с. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/Mignarodniy%20dosvid/gnuchki-umovu.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

REFERENCES

1. *How is Life?* (2020). Measuring well-being. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2020_7185aa8b-en
2. OECD (2017). “Migrants’ well-being: Moving to a better life?”, in *How’s Life? 2017: Measuring Well-being*. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/how_life-2017-7-en.
3. Helliwell, J. F., Layard, R., & D. Sachs, J. (2018). World Happiness Report. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf

4. European Social Survey (n.d.). Retrieved from <https://www.europeansocialsurvey.org/>
5. Hladun, O. M. (Ed.). (2019). *Naselennia Ukrainy. Demohrafichnyy vymir iakosti zhyttia* [Population of Ukraine. Demographic dimension of quality of life]. NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy [in Ukrainian].
6. Maidanik, I. P. (2020) *Temporal'ni kharakterystyky zovnishno'i trudovoi mihratsii v Ukraini* [Temporal characteristics of external labor migration in Ukraine]. Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. The Economist Intelligence Unit's Quality of Life Index (n.d.). *The Economist*. Retrieved from <https://www.economist.com/media/pdf/qualityoflife.pdf>
8. Numbeo database (n.d.). Traffic. Retrieved from <https://www.numbeo.com/traffic/>
9. OECD (n.d.). Measuring Well-being and Progress: Well-being Research. Retrieved from <http://www.oecd.org/statistics/measuring-well-being-and-progress.htm>
10. Gross National Happiness USA (n.d.). Genuine Progress Indicator. Retrieved from <https://gnhusa.org/genuine-progress-indicator/>
11. European Quality of Life Survey (EQLS) (2017). Eurofound. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys>
12. Eurostat (n.d.). Quality of life. European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
13. Harttgen, K. & Klasen, S. (2009). *Well-being of Migrant Children and Migrant Youth in Europe*. Ibero-America Institute for Economic Research (IAI). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/46468667_Wellbeing_of_Migrant_Children_and_Migrant_Youth_in_Europe
14. Canadian Index of Well-being (n.d.). Retrieved from <https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/about-canadian-index-wellbeing>
15. Yuozas, R., & Yvanova, S. (2019). Kachestvo zhyzny na rabote: kontseptsyia y yssledovanyia [Quality of life at work: concept and research]. *Public administration aspects*, (1-2), 81-94 [in Russian].
16. Burbelo, O. R. (2010) Kul'turnyj shok - stres akul'turatsii [Culture Shock - acculturation stress]. *Mizhnarodnyj naukovyj forum: sotsiologhiia, psykhologhiia, pedahohika, menedzhment - International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management*, 3, 100-111. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2010_3_10 [in Ukrainian].
17. Pyterova, A. Yu. (2014) Kul'turnyj shok: osobennosty y puty preodoleniya [Culture shock: features and ways to overcome]. *Elektronnyj nauchnyj zhurnal "Nauka. Obschestvo. Hosudarstvo" - Electronic scientific journal "Science. Society. State"*, 4 (8). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-shok-osobennosti-i-puti-preodoleniya/viewer> [in Russian].
18. Hendriks, M. (2018). Does Migration Increase Happiness? It Depends. *Migration Information Source*. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/does-migration-increase-happiness-it-depends>
19. ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 2.0. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS9-2018>
20. Blynova, O. Ye. (2013) Psykholohichne zdorovia mihrantiv: rezul'taty empirychnoho doslidzhennia [Mental health of migrants: results of empirical research]. *Osvita rehionu: Politologhiia. Psykhologhiia. Komunikatsii - Education of the region: Political Science. Psychology. Communications*, 2 (32), 244-248 [in Ukrainian].
21. ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data (2010). Data file edition 3.4. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS5-2010>

22. ESS Round 7: European Social Survey Round 7 Data (2014). Data file edition 2.2. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway - Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi:10.21338/NSD-ESS7-2014>
23. Grossbard, S. A., & Vernon V. (2020). Do immigrants pay a price when marrying natives? Lessons from the US time use survey. *IZA Journal of Development and Migration*, 11:16. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp13340.pdf>
24. Cwerner, S. (2001). The Times of Migration. *Journal of Ethnic and Racial Studies*, 27: 1, 7-36.
25. Lietaert, I. (2020). Migrants' Post-Return Wellbeing: A View From the Caucasus. *International Migration*. <https://doi.org/10.1111/imig.12777>
26. *Hnuchki umovy pratsi derzhavnykh sluzhbovtiv. Mizhnarodnyj dosvid* [Flexible working conditions for civil servants. International experience] (2020). NADS. Retrieved from <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/Mignarodnyj%20dosvid/gnuchki-umovy.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 26.01.2021.

I. P. Maidanik, PhD (Sociology), Senior Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: Sulamif@online.ua
ORCID: 0000-0003-0422-1364

QUALITY OF LIFE TEMPORAL ASPECTS IN INTERNATIONAL MIGRATION STUDIES

The article is devoted to revealing the scientific potential of temporal aspects in studying the quality of life of international migrants. The purpose of this paper is to initiate a scientific discussion on temporal indicators of population well-being and present empirical evidence of their importance in migration research. The scientific novelty lies in revealing the widespread use of temporal elements in the structure of systems for quality of life assessing, substantiation the need to use time indicators in studies of international migrants' well-being. The article uses methods of system approach, analysis and synthesis, grouping, comparison.

The study showed that contemporary approaches of the quality of life analysis abounds with time-dependent elements. However, conceptualization of temporality is absent there. Temporal indicators connected with duration and rhythm are most often used. The main empirical basis for studying the migrants' quality of life in this article is the results of the European Social Survey (ESS). The reference group for comparing the migrants' well-being in this study is local population. The integrated indicator of quality of life assessment, the average happiness score, is used. It shows almost identical overall values of this indicator for both population groups (the difference was 0.1 points on a 10-point scale). There was a lack of territorial universality to identify a happier group because in half of the analyzed countries the locals were happier than newcomers whereas in the rest of the territories there was the opposite situation or the same values of the indicator. The average happiness scores and life satisfaction scores among migrants decrease in parallel with the increase in length of stay in the destination country. A separate effect of age and length of stay temporal characteristics on the quality of life of international migrants is established. The degree of freedom, the agency to influence their own lives is considered a separate temporal element of the migrants' well-being. According to the ESS, the average value of this indicator for newcomers and locals coincides.

Keywords: migrants, international migrants, temporality, quality of life.